

diği bu çalışma İslâm mezheplerinin tahlil edildiği bir mezhepler tarihine giriş niteliği taşımaktadır. 2. *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı* (meâl, Ankara 1961, Hüseyin Atay'la birlikte). Meâlin basımı bir süre durdurulmuş, daha sonra çeşitli baskıları yapılmıştır (1965-1967, 1973, 1981, 1984, 1985). 3. *İslâm ve Yahudi Mezhepleri* (Ankara 1965, 1985; İstanbul 2001, 2004). Yazarın doçentlik çalışması olan eserde, başlangıcından modern döneme kadar ortaya çıkan İslâm ve yahudi mezhepleri ele alınmakta, son bölümde nübüvvet, mehdî-mesih, rec'at ve hulûle ilgili olarak Şîi-gulât fırkaları yahudi mezhepleri arasındaki benzerlikler üzerinde durulmaktadır. 4. *Siyonizm ve Türkiye* (İstanbul 1967). 5. *Tarihte ve Günümüzde İslâm Mezhepleri* (Konya 1968). Eserde tarihî süreçle bu süreci etkileyen dinî, siyasî, sosyal ve yerel faktörler tahlil edilmektedir.

Tercüme ve Neşir: İslâm Düşüncesi ve Tarihteki Yeri (Ankara 1959, 1971, Hüseyin Yurdaydın'la birlikte; De Lacy O'Leary'nin *Arabic Thought and Its Place in History* [1922] adlı eserinin çevirisidir); *İslâm'da Felsefe Tarihi* (Ankara 1960, 1963, 2000; T. J. de Boer'in *Geschichte der Philosophie im Islam* [1901] adlı kitabının Muhammed Ebû Rîde tarafından yapılan Arapça tercümesinden çeviridir); *Sapıkların Dinsizlerin Çeşitli Mezhepleri: el-Fıraku'l-müfterika beyne ehli'z-zeyğ ve'z-zendeğa* (Ebû Muhammed Osman b. Abdullah b. Hasan el-İrâki el-Hanefî'ye ait eserin önce ilmî neşri yapılmış [Ankara 1961], ardından Türkçeye çevrilmiştir, Ankara 1962). Kutluay'ın "Yusuf Ziya Yörükân'ın Makaleleri" (*AÜİFD*, III/1-2 [1954], s. 93-95), "Mezhepler Tarihi Yönünden Said Nursi ve Nurculuk" (*İTED*, III/3-4 [1959-1960], s. 211-226; ayrı basım, İstanbul 1966), "İbâdîlere Ait Bazı Metinler" (*AÜİFD*, XV [1967], s. 141-149), "Yahudi Milliyetçiliğinden Alacağımız Dersler" (*TY*, VII/1-2 [1968], s. 343-344), "Okullarda Din Eğitimi ve İmam-Hatip Okulları" (*Devlet Mecmuası*, Ankara 21 Nisan 1969) adıyla bazı makaleleri de yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Yaşar Kutluay, *İslâm ve Yahudi Mezhepleri*, Ankara 2001, s. 20, 286-294; a.mlf., *İslâmiyel'te İtikadi Mezheplerin Doğuşu*, İstanbul 2003, s. 12-55, 73, 77, 95-120, 146; a.mlf., *Tarihte ve Günümüzde İslâm Mezhepleri*, İstanbul 2003, s. 46-67, 147, 154-158; a.mlf., *Siyonizm ve Türkiye*, İstanbul 2005, M. Kâmil Kutluay'ın yazısı, s. 5-8; a.mlf., "Mezhepler Tarihi Yönünden Said Nursi ve Nurculuk", *İTED*, III/3-4 (1959-60), s. 211-226; a.mlf., "Kur'an'a Göre İman Esasları Adlı Eser Hakkında", *Diyanet İlmî Dergi* (1961), Ankara

1962, s. 251-254; a.mlf., "Eski Tehlikenin Yeni Yönü", a.e., IV/7-8 (1965), s. 106-110; a.mlf., "Türkiye'de Din Eğitimi", *Devlet Mecmuası*, Ankara 7 Nisan 1969, s. 8; Ümmügülsüm Şentürk, *Yaşar Kutluay'ın Mezhepler Tarihçiliği* (yüksek lisans tezi, 2009), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; Süleyman Tülüçü, "Yıllar Sonra Bir İlim Adamının Ardından: Doç. Dr. Yaşar Kutluay: Hayatı ve Eserleri", *Diyanet Dergisi*, XX/4, Ankara 1984, s. 23-29. ÜMMÜGÜLSÜM ŞENTÜRK

KUYUCAKLI ABDULLAH EFENDİ

(ö. 1137/1725'ten sonra)

Arap dili âlimi.

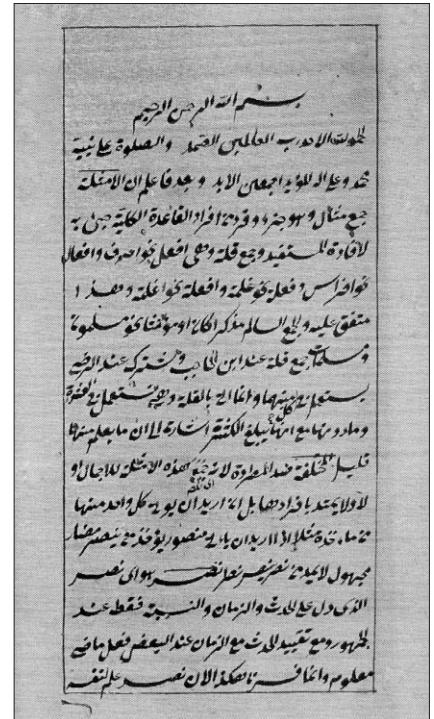
Hayatına dair yeterli bilgi yoktur. Babasının adı Mehmed, dedesinin adı Vefî'dir. Aydın'ın Kuyucak kasabasına nisbetle Kuyucaklı ve bu ile nisbetle Aydınî diye tanınır. Eserlerinin telif yeri ve tarihinden hareketle XVII. yüzyılın ikinci yarısından sonra Aydın bölgesinde doğmuş olduğu söylenebilir. *Zübdetü'l-İrâb* adlı eserinin mukaddimesinde yedi yaşında ölen bir öğlünden söz eder (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 961, vr. 1^b). Aynı eserde (vr. 73^a) ve *Esmârü'l-havâşi ve's-şürûh* adlı hâşiyesinde (Süleymaniye Ktp., Giresun Yazmaları, nr. 128, vr. 2^a) hocalarından olan Müftizâde lakaplı Âlim Mehmed Efendi'nin adı geçer. Bu zatın Mehmed b. Hamza Aydınî Güzelhisârî (ö. 1116/1704) olması muhtemeldir.

Abdullah Efendi'nin *Ezherü's-şürûh*'unu 1132'de (1720) istinsah eden Hüseyin b. Ahmed (Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 1772/2, vr. 70^b) ve 1138'de (1726) istinsah eden Mehmed b. Himmet b. Yûsuf (Süleymaniye Ktp., Antalya-Tekelioğlu, nr. 542/1, vr. 85^b) kendilerini Kuyucak'ta ikamet eden talebeler olarak tanıtmaktadır. Eserin istinsah tarihleriyle telif tarihlerinin yakın olması bu iki şahsın müellifin talebeleri olma ihtimalini akla getirmektedir. Kuyucaklı'nın vefat tarihi ve yeri de bilinmemektedir. Ancak *Mu'ribü'l-Avâmîl'i-cedîd* adlı eserini 1138'de (1726) istinsah eden Mehmed b. Ahmed'in, "Bu Kuyucaklı Abdullah Efendi'nin (Allah rahmet etsin) *Mu'rib*'idir" kaydı kendisinin o tarihte hayatta bulunmadığını göstermektedir. Ayrıca 1137'de (1725) kaleme aldığı *Şerhu'l-Binâ*'dan sonra başka bir eserinin tesbit edilememesi, müellifin vefatının 1725-1726 yıllarında gerçekleşmiş olması ihtimalini güçlendirmektedir. Kuyucaklı'nın medreselerde okutulan sarf ve nahiv kitaplarına şerhler ve mu'ribler yazması onun Kuyucak'taki bir medresede müderrislik yaptığını ka-

nıtlar niteliktedir. Nitekim kendisi de bazı kitaplarını öğrencilerinin talebi üzerine kaleme aldığını belirtir (*Zübdetü'l-İrâb*, Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 961, vr. 1^b; *Ezherü's-şürûh*, Konya Bölge Yazma Eserler Ktp., Isparta-Uluborlu, nr. 270, vr. 1^b). Müellifin şerhlerine çokça ta'île yer vermesi, temel kaynaklara ve diğer âlimlerin görüşlerine vâkıf olması bu alanda geniş bir müktesebata sahip olduğuna işaret eder.

Eserleri. Sarf. 1. *Ezherü's-şürûh* (Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 1772/2, Antalya-Tekelioğlu, nr. 542/2; Konya Bölge Yazmalar Ktp., Isparta-Uluborlu, vr. 270). *Zencânî*'nin *el-İzzî fi't-taşrif* adlı kitabına 1123'te (1711) yazdığı şerh olup kendisinin en önemli eseridir. Nitekim *Şerhu'l-Binâ*'da (Süleymaniye Ktp., Antalya-Tekelioğlu, nr. 542/2, vr. 1^b) kendisinden "*Ezherü's-şürûh* sahibi" diye söz etmesi bu telifine ayrı bir önem verdiğini göstermektedir. Arap dili gramerinin mantıkî temel ve örgüsünü açıklamada önemli rol oynayan ta'îlî yöntemi kitabın tamamına hâkimdir. Mehmet Emin Yağcı eseri tahkik edip doktora çalışması olarak sunmuştur (2013, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü). 2. *Şerhu'l-Emsile. el-Emsile*

Kuyucaklı Abdullah Efendi'nin *Şerhu'l-Emsile* adlı eserinin ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Tekelioğlu, nr. 542/3)

adıla bilinen anonim sarf kitabına 1137'de (1725) yazdığı şerhtir. Emsile-yi muhtelifenin tamamına, emsile-yi muttarideye ise kısmen temas eden eserin Adem Gerlegiz yüksek lisans çalışması olarak edisyon kritiğini yapmıştır (2008, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü). **3. Şerhu'l-Binâ**² (Süleymaniye Ktp., Antalya-Tekelioğlu, nr. 542/2). *Binâ'ü'l-ef'âl*'in şerhidir. Otuz beş babın özelliklerinin ele alındığı bu çalışmayı da Semra Gökdoğan yüksek lisans çalışması olarak tahkik etmiştir (2008, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü). **4. er-Risâle fî fi'li't-ta'accüb.** İki varaklık bu risâle 1130'da (1718) telif edilmiştir. Adem Gerlegiz, ta'accüb fiilinin kıyasî sîgalarına dair tartışmaları ele alan eseri *Şerhu'l-Emsile* ile birlikte neşre hazırlamıştır.

Nahiv. 1. Zübdetü'l-İrâb (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 961). Birgivi'nin *İzhârü'l-esrâr*'ının mu'ribidir. 1122'de (1710) yazılan bu şerhin Kuyucaklı'nın ilk kitabı olması muhtemeldir. Genellikle eserlerinde önceki teliflerine atıfta bulunan müellifin bu şerhinde bu türden bir atıf yapmaması da bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Zeynizâde, *Hallü es-rârü'l-aşyâr 'alâ irâbi İzhârü'l-esrâr* adlı eserinde (Âtıf Efendi Ktp., nr. 2596,

vr. 9^a) kendisinden önce *İzhâr'a* mu'rib yazmış olan Kuyucaklı'nın eserini müellif adı zikretmeden "birinci mu'rib" diyerek eleştirmektedir. Zeynizâde'nin eleştirdiği kişinin Kuyucaklı olduğu hâmişte "المعرب الأول الشيخ عبدالله قيو جني الغاتل" şeklinde belirtilmekte ve Zeynizâde'nin tenkit ettiği görüşün müellife aidiyeti onun *Zübdetü'l-İrâb*'ında da tesbit edilmektedir. **2. Mu'rib-i 'Avâmil-i Cedide.** Birgivi'ye ait eserin mu'ribidir. Müellifin bir isim vermediği eser Arapça olmakla birlikte yazma nüshalarda Osmanlıca terkiplerle kayıtlıdır. Kuyucaklı *el-'Avâmil-i irab* ederken bazı şerhler de yapmıştır. Mehmet Faruk Çiftçi eseri yüksek lisans tezi olarak neşre hazırlamıştır (2008, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü). **3. Esmârü'l-havâşi ve ş-şürûh** (Süleymaniye Ktp., Giresun Yazmaları, nr. 128). Abdurrahman-ı Câmî'nin *Molla Câmî* adıyla bilinen *el-Fevâ'idü'z-zîyâ'iyye*'sinin hâşiyesi olup 1133'te (1721) tamamlanmıştır. Öte yandan *Rûhu's-şürûh* ve *Şerhu'l-Emsileti'l-fazliyye* yanlışlıkla Kuyucaklı'ya nisbet edilmiştir. Müellifin *Ezherü's-şürûh*'unun bazı nüshaları kütüphanelerde *Rûhu's-şürûh* adıyla kayıtlıdır. *Şerhu'l-fazile mine ş-şarf* ise Birgivi'nin kendi eseri olan

el-Emsiletü'l-fazliyye üzerine şerhidir. Yine yanlışlıkla Kuyucaklı'ya nisbet edilen bu eserin nüshası Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi'nde mevcuttur (nr. 1381/6).

BİBLİYOGRAFYA :

Brockelmann, *GAL*, II, 632; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, II, 294; Ahmet Suphi Furat, *Arap Edebiyatı Tarihi (XVI-XVII. Asırlar)*, İstanbul 2007, II, 240; Mehmet Faruk Çiftçi, *Kuyucaklı Abdullah b. Muhammed el-Aydî'nin Mu'rib-i Avâmil-i Cedide Adlı Eserinin Tahkiki* (yüksek lisans tezi, 2008), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 11; Mehmet Emin Yağcı, *Kuyucaklı Abdullah Efendi ve Ezherü's-şuruh Adlı Eseri: İnceleme ve Tahkik* (doktora tezi, 2013), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 21-36, 46-47, 65-70; Ahmet Turan Arslan, "Zeynizâde Hüseyin Efendi", *DA*, XLIV, 372.

MEHMET EMİN YAĞCI

KÜÇÜK HÜSEYİN EFENDİ

(1832-1930)

Nakşibendî-Hâlidî şeyhi.

Haziran 1832'de Ankara Arslanbey mahallesinde doğdu. Asıl adı Hüseyin Hüsnü'dür. Çok kısa boylu olduğu için Küçük Hüseyin diye tanınır. Babası Gökmenoğulları'ndan Katırcı Ali Abdullah Efendi mahallî yetkililerce zorla çalıştırıldığından valiyeye şikâyetle bulunmuş, bir sonuç alamayınca Ankara'dan ayrılıp Mihaliç'e yerleşmiştir. Bu sırada on iki-on üç yaşlarında olan Küçük Hüseyin Efendi, bir süre sonra babası vefat edince İstanbul'a gidip Saraçhane semtinde Mevlevî tarikatına mensup bir saray ustasına çıraklık yapmaya başladı. Bir yandan da sabahları Süleymaniye Camii'ndeki derslere devam etti. Bir süre tütün doldurma atölyesinde çalıştı. Bu arada Fatih Çarşamba'da bulunan Murad Molla Dergâhı'nda tasavvufi muhtele tanıştı. Ardından adını duyduğu Nakşibendî-Hâlidî şeyhi Hacı Feyzullah Efendi'ye intisap etmek istedi. Hüseyin Vassâf'ın naklettiğine göre karnında oluşan şişlik tedavilere rağmen bir türlü düzelmeyince bir dostunun tavsiyesiyle duasını almak için Feyzullah Efendi'ye başvuran Küçük Hüseyin Efendi'nin talebi iki defa reddedildi, üçüncü başvurusunda, şeyhin, "Oğlum, bu karnınızdaki şiş geçer, ancak bize intisap etmelisiniz, yoksa biz üfürükçü takımından değiliz" demesi üzerine kendisine intisap etti (1859). Feyzullah Efendi kısa bir süre sonra Kuleli Vak'ası yüzünden Midilli'ye sürgün edilince Dağistanlı Hacı Mûsâ ve Müğtedî Cevdet efendilerden ders alarak kendini yetiştirmeye çalıştı. Bir ara Midilli'ye de gitti, mürşidi affedilip İstanbul'a

Kuyucaklı Abdullah Efendi'nin *Mu'rib-i 'Avâmil-i Cedide* adlı eserinin ilk iki sayfası (Ankara Milli Kütüphane, Adana İl Kütüphanesi Koleksiyonu, nr. 440)

